

eredményét fogja tartalmazni. Az új kutatások fő témáiról, célkitűzéseiről lásd Klaniczay Gábor – Pócs Éva (szerk.): *Boszorkányok, varázslók és démonok Közép-Kelet-Európában*. Balassi Kiadó, Bp., 2014. 7–10.

4. A teljesség igénye nélkül itt csupán a legutóbbi köteteket említtem meg: Gábor Klaniczay – Éva Pócs (eds.): *Demons, spirits, witches. 1. Communicating with the Spirits*. Central European University Press, Bp–New York, 2005; Gábor Klaniczay – Éva Pócs (eds.): *Demons, spirits, witches. 2. Christian Demonology and Popular Mythology*. Central University Press, Bp–New York, 2006; Gábor Klaniczay – Éva Pócs (eds.): *Demons, spirits, witches. 3. Witchcraft Mythologies and Persecutions*. Central University Press, Bp–New York, 2008.

5. *Witch-Hunting in Early-Modern Hungary*. In: Brian P. Levack (ed.): *The Oxford Handbook of Witchcraft in Early Modern Europe and Colonial America*. Oxford University Press, Oxford, 2013. 334–355.

6. H. C. Erik Midelfort: *Exorcism and Enlightenment. Johann Joseph Gassner and the Demons of Eighteenth-Century Germany*. Yale University Press, New Haven–London, 2005.

7. Bárh Dániel munkái jelentik e téren a kezdetet, lásd pl. Bárh D.: *Benedikció és exorcizmus a kora újkori Magyarországon*. (Fontes Ethnologiae Hungaricae IX.) L'Harmattan – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, Bp–Pécs, 2010. A protestáns demonológia kutatása sokkal jobb helyzetben van, elsősorban Szacsavay Éva munkásságának köszönhetően.

8. Stuart Clark: *Thinking with Demons. The Idea of Witchcraft in Early Modern Europe*. Oxford University Press, Oxford, 1997.

SZÉKELY INTÉZMÉNYI ÉS KÖZÖSSÉGI SORS

Dani Erzsébet: *Székelyföldi intézményi sors: két meghatározó közgyűjtemény történetének tükrében*

■ Dani Erzsébet intézménytörténeti kismonográfiája már a címébe rejtett óvatos utalással jelzi műfaji határokat feszegető ambícióját. A két tárgyalt közgyűjtemény történetére alkalmazott antropomorf metafora – a *sors* fogalmának bevonása – a történetmondást, a narratív identitást az (akár nemzeti) önmeghatározás alapvető instrumentumaként felismerő írói-szerkesztői koncepciót sugall. A történetírás tudományával – vagy inkább civilizációs aktusával – kapcsolatos fokozott tudatosság rendkívül jellemző korunkra. Az elmúlt korok nagy elbeszéléseivel szembeni bizalmatlanság és intellektuális leplezéstvágy mellett ugyanúgy munkál az emberarcú világ újrateremtésének – mi tagadás, archaikus – vágya. Az elszakítottágában sajátos, s úgy tűnik, folyamatos identitásválságot élő Székelyföld fontos történetei között vannak még megíratlanok és talán elmondatlanok is. A *Székelyföldi intézményi sors* egyik bevallott célkitűzése két, saját jogán érdekes és jelentős életerőt felmutatni képes kulturális-tudományos intézmény *történetének* elmesélése útján gyakorolni az elbeszélés (lényegében talán még mindig) közösségi aktusát.

A szerző doktori értekezéséből kifejlesztett kötet aprólékos kidolgozottságával, körülte-

kintően felépített módszertani szemléletével mindvégig képes – választott műfaján belül maradvá – megőrizni a címválasztásban előre jelzett, az események sorba rendezésében, megítélésében mindig az igazságot és rendet (sőt, értelmet) kereső értelmezői pozícióját. Ismervén a bemutatott intézmények évszázados létének történelmi kontextusát – és ezt a szerző tudatosan vállalt, személyes identitásából is fakadó szolidaritásával egybevéve – ez a tudatos, értékelő, és *sorstörténelmet* mesélő vállalkozás természetesen a folyamatos erkölcsi értékítélet, történelmi léptékű számvetés színtereként is szolgál.

A *dokumentarista* időpontokat, eseményeket, személyeket és tárgyi anyagot lajstromoz – ám a 20. századi székely történelem drámájában egyetlen döntés, egyetlen személyi életút sem mentes erkölcsi konzekvenciáktól és a helyi identitás saját sorstörténetében is értelmezhető relevanciáitól. Kötetünk szerzője nem tér ki a felelősség elől, mely ezzel a felismeréssel jár. A dualizmus korától a 20. század első felének nagy korszakváltásain keresztül a közelmúltig minden esetben igyekszik megérteni és kellő arányérzékkel feltárni a kor által támasztott kihívásokat és lehetőségeket – így mindig az adott helyzet jelentette kontextusban értékeli *szereplőit* és

azok döntéseit. Egyebek mellett ez biztosítja, hogy a jelentős adatmennyiséget megmozgató szöveg soha nem válik monotonná, az olvasó fejezetről fejezetre élheti át a sok, kisebb-nagyobb „csillagfordulás” jelentette, gyakran valóban sorsszerűnek tűnő változásokat.

A kézre álló, szerencsés nyomdai formátumban elkészített kötet első kétharmada a Székely Nemzeti Múzeum teljes történetét adja, természetesen időrendben, korszakonként egy-egy fejezetben, adatokkal és történelmi háttéranyaggal bőségesen alátámasztva. A fejezetcímek heterogenitása – némelyik témát jelez, másik egy-egy történelmi esemény vagy időszak, gyakran egy korszakos személy neve – ismét jelzi: a kötet koncepciója követni és megérteni azt, ami történt, és nagy érzékenységgel kiemelni az események sorából a sorsfordító jelentőségűeket.

Így ismerjük meg a Sepsiszentgyörgyön máig töretlenül működő intézmény életének első, két iskolai teremnyi méretről építkező szakaszát, majd a valódi, önálló intézményi lét sikereiben és lehetőségeiben bővelkedő kegyelmi idejét. Természetesen a második világháborút követő időszak története a legterjedelmesebb – s egyúttal legérzékenyebb problémákkal terhes: ebben az időszakban valóban a székelyföldi, sőt, erdélyi magyarság életének „bányakanárija” volt a Múzeum.

A művet ismeretterjesztő olvasmányként forgató olvasó például megdöbbenve kezd fejszámolásba, mikor azt tapasztalja, az egyébként sem teljesen egyértelmű alapítási idejű intézmény centenáriumát sajátos módon *90 esztendővel* az egyik kijelölt alapítási évet követően tartották. E nem mindennapi anomália hátterének felgöngyölítése (egyebek mellett a benne felismerhető előrelátás: a 100. évfordulón, 1979-ben valóban lehetetlen volt már a legcsekélyebb megemlékezés is) a tengerből vett közmondásos cseppként érzékelteti a korszak abszurd realitását.

A gyűjtemény felépülését, hányatott sorsát, valamint a történelem viharai között is folyamatos gyarapodását vezérfonalként követhetjük a fejezetek során. De megkapunk minden fontos információt a Múzeum szervezeti hátteréről, az azt illető személyi és politikai döntésekről, jogi procedúrákról és mindezek történelmi súlyát illetően. A változások, sorsfordító események bemutatása mindig együtt jár a részt vevő személyek döntéseinek, motivációinak tárgyilagos, tényyszerű feltárásával – ezekben az esetekben természetesen gyakran nehézkes volt a szükséges adatok megszerzése, és szerzőnk mindig jelzi is a bizonytalan kérdéseket. Megindító és jelzés értékű az is, hogy a döntéshozói, vezetői kör bemutatása és tevékenységük

részletes kibontása mellett a kötet mindig nagy figyelemmel dokumentálja a gyűjtemény megmaradásáért csendes szorgalommal, a háttérben tevékenykedő szakemberek áldozatos munkáját, életét is.

Az adatszűrű történetírás erőnei mellett a Székely Múzeum itt előadott története (végül is elvárásainknak megfelelően) az elbeszélés által valamilyen módon megérintett közönség számára jelentős tanulsággal szolgálhat. Mindezzel kapcsolatban a szerző saját meglátásait a kötetet záró *Végezetül: összefoglalás és következtetések* fejezetben adja közre – a végül is alapvetően adatokat közlő és rendszerező fő fejezetektől fizikailag elkülönítve.

A kötet második, rövidebb és – ha már a Múzeummal foglalkozó szakaszt drámainak neveztük – *balladai* jellegű része *Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára* történetét tárja fel. A gyűjtemény valójában és eredetileg a székelyudvarhelyi Református Kollégium több évszázados könyvtára, és önálló intézményi lét híján, illetve az egyházi fenntartású intézményeket hatványozottan sújtó 20. századi történelmi körülmények miatt története hosszabb, szinte tetszhalott állapotok miatt tűnik szakadozottnak. Mindenesetre a jelenleg igen tekintélyes, 75 000 kötetes állománnyal rendelkező könyvtár történetének bemutatása – dokumentumértéke mellett – további izgalmas részletekkel is szolgál a korszak kultúrtörténetét illetően – így például a Székelyföld szellemi fővárosának informális címéért, a két intézménynek otthont adó város között zajló hagyományos vetélkedés idevágó eseményei, motívumai különösen érdekesek.

A korábban említett összegző fejezet mellett a kötet lezárásaként 7 érdekes, hiánypótló mellékletet is kapunk: például a Székely Nemzeti Múzeumban 1945-ben „fasizmus, hitlerizmus stb.” miatt ládába zárattott, tiltott kiadványok jegyzékét vagy a hatvanas évek közepén a Múzeumból elszállított, nagy értékű 1848-49-es dokumentumok listáját.

A kötet egyik önmagában is rendkívül érdekes vállalkozása a Székely Nemzeti Múzeumot 1949 és 1989 között vezető *Székely Zoltán* alakjának árnyalt, szakmai, történelmi, politikai perspektívákat is kifinomultan alkalmazó bemutatása. Az ő szerepét árnyalja a 4. mellékletben fordításban közölt, Ion Nestorhoz címzett levele – Dani Erzsébet szóhasználatával „tragikus dokumentum, jelentősége igazán a jelenből mérhető fel”. Valóban – a dákoromán kontinuitás nyilvánvalóan politikailag motivált ügyének legalább a diszciplináris terminológia szintjén történő elfogadása olyan gesztus volt, ami az intéz-

ményt ezekben az időkben a biztos megsemmisüléstől óvta meg.

Ilyen tartalmas, érdemi adatokat és dokumentumokat tartalmazó záró rész olvastán bizonyonnyal sejthető: a *Székegyföldi intézményi*

sors nem csupán intézménytörténeti kiadványként, de a 20. századi Erdély történelme iránt érdeklődők szélesebb köreiben is kedvező fogadtatásra talál.

Várad Ferenc

EGY HELY, AHOVA NEM ÉR EL A JÖVŐ – VAGY MÉGIS?

Hász Róbert: *Ígértföld*

■ Hász Róbert legújabb regénye, az író korábbi műveire is jellemző módon, sokféle olvasatot kínál az érdeklődőnek.

A könyvet két 20. századi látó, Pio atya és a német Alois Irlmaier apokaliptikus jóvendölései nyitják mottóként. Mindkettő hasonló pusztulást ír le, amely a mai világ kontextusában sajnos nem is tűnik hihetetlennek. A regényt egy Irlmaier-idézet zárja, amely egy újjáépült, boldog világ képét jóvendöli meg.

A regény első látszatra egy (anti)utópisztikus Európáról szól, amely a Nagy Förgeteg után strukturálódik újjá, élhetővé. Hollandia víz alá kerül, s a hazájukból elmenekülő hollandok szerződést kötnek a magyar állammal, hogy Kelet-Magyarországon enklávé, egy fallal körülvett várost alakítsanak ki maguknak. A város neve a regény címadója: Ígértföld. A befogadó országgal kötött szerződés értelmében a hollandok nem keveredhetnek a magyarokkal, s a szerződés betartását egy ENSZ-misszió ellenőrzi. A telepések az államtól bérelt és a helybeliektől megvásárolt területeken gazdálkodnak, főként dinnyét és cukorrépát termesztenek, amely a norvég tengeri olajkutak kifulladásá után a legjobb üzletnek számít Európában. A hollandok terményeit a kelet-magyarországi cigányok árúsítják világszerte. A misszió és az enklávé között két összekötő, Szalma László és Lakatos Lajos tartja a kapcsolatot. Az utóbbi kérvénnyel fordul a holland vezetőséghez, hogy menyaszonya, Kalie Lambers elhagyhassa az enklávé. Visszaautasítják, mert precedenst teremthetne az eset, és veszélybe sodorhatná a közösség zártságát: „ha egyetlenegy téglá kihull a falból, a többi is követi majd”. (59.)

A világtól való elszigeteltség mégsem teljes, nem is lehet, bár ennek az illúzióját konokul próbálja fenntartani a közösség hagyományosabb és nagyobb fele, tizenkét

tanácsstag irányítása alatt. Az Enklávé Felszabadító Mozgalom végül rést üt a határként szolgáló falon, s az olvasó fantáziájára bízva a szerző, hogy továbbgondolja a bentiek sorsát közösségként.

A mű ironikus felhangokban gazdag. Egy a megszokottal ellentétes pólusú Európát mutat be, amelyben a népvándorlás északról délre és nyugatról keletre tart. Az északi vendégmunkásokat például így írja le: „Viseltes öltözet, kitaposott tornacipők, szakadt hátizsákok, nyíratlan haj, borostás arc. Fáradt, lomha járás, üres tekintetek.” (46.) A munka mezején pedig a rendet olykor túl szigorú cigány munkavezetők tartják fenn.

A regény egyik nagy erőnye, hogy az olvasó egyszerre látja a kinti és benti világ színét és fonákját, emiatt nagyon is reális az a világbépe, amely szerint semmi sem egyértelműen jó vagy rossz, hanem minden nézőpont kérdése. Mindenkinek joga van megalkotnia a saját világát, amelyben otthon érzi magát, azt viszont hiába várná el, hogy a kívülálló ugyanolyannak lássa azt. Szalma László számára az enklávé világa ismeretlen terep még akkor is, ha saját családjának otthona (felesége és gyermeke él a falak között). „Belezavarodott az egyforma házak és utcák labirintusába. Ha leszólit valakit, biztosan útbaigazítja. Csakhogy semmi kedvet nem érzett ahhoz, hogy egyet is megállítson a közönyös arcok közül. Keresztülnéztek rajta, akárha kísértet lett volna.” (18.)

Hász implicit módon súlyos kérdéseket tesz fel egy közösség fennmaradásával kapcsolatban. Kisebbségi közösségről van itt szó elsősorban, de nem kizárólag. Hiszen egy világégés után bárki többségből kisebbségivé válhat és fordítva. Semmi nincs kőbe vésvé, minden változik. Lehet-e valami jó hozadéka egy világ összeomlásának? Újjá lehet-e az alapoktól építeni mindent? Aligha –